

METODİKA**HƏRBİ TƏLİMDƏ
İNANDIRMA VƏ TƏLQİNİN ƏHƏMİYYƏTİ HAQQINDA****E.İ.ŞƏFİYEVA**
Bakı Dövlət Universiteti

Zabit heyətinin hazırlığında psixoloji təsir metodlarından geniş istifadə edilməlidir. Məlumdur ki, zabit təbəçiliyində olanları təlimləndirməli, tərbiyə etməli və mənəvi-psixoloji hazırlığına təminat verməlidir. O, hər zaman yeni təlim-tərbiyə metodlarını mənimsəməli və onları təbəçiliyində olanlara tətbiq etməlidir. Bu baxımdan zabit şəxsiyyətə və bütövlükdə hərbi kollektivə psixoloji təsiri müxtəlif üsul və vasitələrlə həyata keçirməlidir. Müasir dövrdə verbal, yəni sözlə, nitqlə təsir metodları sırasına daxil olan inandırma və təlqin öz aktuallığını saxlamaqdadır.

Bu metodlarla hərbcinin psixikasında və kollektivin psixologiyasında arzu olunan dəyişiklikləri etməklə onda sabit davranış vərdişləri formalaşdırmaq mümkündür.

Zabit heyətinin hazırlığının verbal-psixoloji metodları zabitin sözdən, şifahi və yazılı nitqdən istifadəsini, savadlı döyüş-təlim əməlləri və şifahi göstərişlər verməsini, inandırma, tələb və təlqinetmə, habelə ehtiyacı olanlara psixoloji məsləhət verməni təmin edir.

İnandırma metodu hərbcə şüuruna sözlü-əşyavi təsir sistemindən və kollektivin ümumi fikirlərindən ibarət olub, zabitin əmr və baxışlarının könüllü qəbulunu təmin edir. Nəticədə bu fikirlər hərbcilərin davranış motivinə çevrilir. Psixoloji hazırlığın bu əsas metodu onların yaradıcı şüurunu formalaşdırır və onların praktik, döyüş fəaliyyətini tənzimləyir.

Komandir hərbi elminin obyektiv göstəricilərinə, xalqın tarixi qəhrəmanlıq nümunələrinə istinadən, məntiqi şəkildə bu qəhrəmanlara oxşamağı təlqin etməklə təbəçiliyində olan hərbcilərin və kollektivin şüurlu fəaliyyətini təmin edir.

Ordunun vahid komandanlıq və subordinasiya prinsiplərinə əsasən qurulmasına baxmayaraq, bir əmrlə psixoloji və ideoloji sabitliyə, həmçinin əmrlə ümumqoşun nizamnaməsinin tələblərinin dərkinə nail olmaq mümkün deyildir. Bunun üçün hərbcilər arasında izahatlar aparılmalıdır. Kollektiv və şəxsiyyətə inandırma üsullarından istifadə etməklə izahatlar verən zabitlər uğurla fəaliyyət göstərirlər. Məsələn, hərbcini maraqlandıрмаq, onun diqqətini söhbətə cəlb etmək, hafizəsini aktivləşdirmək və təxəyyülündə parlaq obrazlar yaratmaq kimi işlər görülməli-

dir. Deyilən fikrə inandırmaq üçün zabit hərbcini öz mülahizələrinin məntiqi ilə cəlb etməli, ona vacib anlayışları izah etməlidir.

Kollektiv fikirlərə təsir etməklə zabit hərbcini inandırır ki, o güclüdür, istənilən çətin şəraitdə döyüşə hazırdır, dövlətin maraqlarını, sərhədlərini qorumağa qadirdir, düşməne müqavimət göstərüb, qələbə çalmaq iqtidarındadır.

Sübut edilmişdir ki, informasiyanın qavranılması ikipilləli xarakter daşıyır. Birinci pillədə hərbcə müstəqil olaraq öz dünyagörüşünə və mənim sədiyi anlayışlara əsasən informasiyanı dərk edir və yadda saxlayır.

İkinci pillədə hərbcə nüfuzlu insanların fikir və əqidəsinə istinad etməklə, onlara inanmaqla informasiyanı psixoloji yönüm kimi qavrayır. Deməli, bir çox mürəkkəb məsələləri qavrayarkən zabit nüfuzlu hərbcilərə, kollektivin liderlərinə əsaslanmalı, nəticədə şərh olunan, qavranılan informasiyanın kollektiv tərəfindən dərk olunmasına nail olmalıdır.

Psixoloji hazırlığın təşkili və aparılması zamanı zabit formal məntiqin prinsiplərindən istifadə etməlidir, yəni:

- fikir aydınlığını, nitqin konkretliyini xarakterizə edən mülahizələr olmalıdır;

- söylənən fikirlər ardıcıl olmalı və bir-birinə təzad təşkil etməməlidir;

- mülahizələr əsaslandırılmalıdır (4).

Müəyyən şaplardan, dumanlı, qeyri-müəyyən şəkildə fikir və mülahizələr söyləməkdən uzaq olan, az danışan zabitlər şəxsi heyətin böyük hörmətini qazanır və müəyyən nüfuza malik olurlar. Onlar adətən ardıcıl, əsaslanmış faktlara istinad etməklə öz fikirlərini söyləyirlər.

Zabit yadda saxlamalıdır ki, onun hər hansı bir fakta münasibəti hər bir hərbcidə verilən informasiyaya uyğun müəyyən qiymətin verilməsini formalaşdırır. Qiymətləndirmə isə həmişə emosional həyəcanla müşayiət olunur və informasiyanın daha yaxşı yadda qalmasına, onun biliyə, inama çevrilməsinə səbəb olur.

Zabit tabeçiliyində olanları hadisələrin iştirakçısına, özünün həmfikirlərinə çevirdikdə onlarda müsbət hiss və emosiyalar əmələ gəlir. Hadisələrin iştirakçısı olduğuna görə hər bir hərbcidə həmin hadisələrə müəyyən münasibət, onlarla bağlı bilik, inam və davranış müşahidə olunacaq.

Düşməne nifrət o zaman güclənir ki, şəxsiyyət və kollektiv həm informasiyanı dinləsin, həm də problemi qrup diskussiyasında müzakirə etsin. Möhkəm inam ancaq düzgün informasiya əsasında yaranır. Məsələn, zabit qətiyyətlə müasir döyüşün təhlükəsini gizlətməməlidir. Çünki naməlumluq, qeyri-müəyyənlilik qorxu və həyəcan hissələrini gücləndirir. Döyüş zamanı adətən əsgər özünü döyüşdən əvvəlkinə nisbətən daha sakit aparır. Əgər əsgər onu nə gözlədiyini bilmirsə, özünü şübhəli, qorxaq, inamsız aparır (12).

Əsgərin müdafiə vasitələrinə tam inanması üçün o, əmin olmalıdır ki, yüksək temperatura davamlıdır, həqiqətən güllə keçirməyən jiletlər öz funksiyasını yerinə yetirir, o əsgər inanmalıdır ki, radiasiyadan qorunmaq mümkündür.

Çox vaxt belə şübhələr yeni xidmətə başlayan əsgərlərdə olur. Lakin onların düşdüyü situasiya nə qədər təhlükəli olsa da aydın şəkildədir və onda əsgərlər daha sakit, qətiyyətli hərəkət edirlər. Ona görə də zabitlər daim aktiv iş apararaq bu tip əsgərlərin qorxu və qətiyyətsizlik

hisslərindən azad olmasında öz yardımlarını göstərməlidirlər. Ön cəbhədə, sərhəddə olan hərbcilərə stresin əlamətləri açıqlanmalı və onunla mübarizə üsulları verilməlidir.

Bu zaman zabit əsgərlərə diqqətin başqa bir şeyə keçməsinə tövsiyə etməklə yanaşı, qorxu və stresdən azad olmaq üçün mümkün hərəkətlərin ardıcılığını şəxsən göstərməlidir. Məsələn, zəhərli maddələrlə işləyərkən zəhərlənmə qorxusu ilə yaşayan əsgərdən bu hissələri yox etmək üçün zabit şəxsən zəhərli kimyəvi maddələrlə işləyərkən müdafiə vasitələrindən istifadə etməli, onların etibarlı olduğunu göstərməlidir (1).

Stres zamanı yaranan fizioloji və psixoloji əlamətlər haqda hərbcə məlumatlandırılmalıdır. Məsələn, ürəkdöyünmə, nəbzın tezləşməsi, ağızda quruluq, soyuq tər, ətrafların əsməsi, narahatlıq, mədə-bağırsaq ağrıları fizioloji əlamətlərdir. İdrak proseslərinin pisləşməsi, emosional halın dəyişməsi, iradənin zəifləməsi psixoloji əlamətlər hesab edilir (10).

Adətən texnikada döyüş tapşırığı yerinə yetirən gənc hərbcə təcrübəli rəisinin yanında işlədikdə qətiyyətsiz, utancaq, inamsız, qorxaq olur, nəticədə səhvlər edir və hətta tapşırığın icrasından imtina edir. Qabaqcadan səhvlərin qarşısını almaq üçün zabit hərbcəni inandırmalıdır ki, onun icra etdiyi hərəkətlər etibarlıdır, verilən əmri qavraması və yerinə yetirməsi yüksək səviyyədədir. O, inamla, qətiyyətlə işləməyə qadirdir və ancaq belə işlədiyinə görə bu fəaliyyətə cəlb olunub. Həqiqətən də öncə belə qiymətləndirmə hərbcənin gərginliyini azaldır, onda inam yaradır və səhvsiz işə ruhlandırır.

Hər bir hərbcənin fərdi qabiliyyətlərini və kollektivin psixologiyasını bilən zabit onu inandırmaq bacarığına malik olur. Yeni xidmətdə olan hərbcə onun üstün cəhətlərinin və kollektiv üçün faydalı olmasının etiraf edilməsi tələbatına malik olur. Əgər onun müsbət keyfiyyətlərindən heç kim danışmasa, o bundan əzab çəkəcək və inamsızlıq hissi keçirəcək. Digər tərəfdən, hərbcənin üstünlükləri, müsbət keyfiyyətləri haqda tez-tez danışdıqda və onun zəif əlamətlərini unutduqda onlarda özünə-inam, eqoizm inkişaf edir. Ona görə də hərbi kollektivdə onun üzvlərinin üstünlükləri və çatışmazlıqları haqda zabit danışmalıdır və elə etməlidir ki, müsbət keyfiyyətlər olan cəsərətə, əmrə tabeolma və icra etmə qabiliyyətinə, vətənpərvərliyə və s. hər bir hərbcə şüurlu sürətdə özünə tələq, özündə tərbiyə etsin.

Diskussiya xarakterli söhbətin psixi təsir gücünü bilən zabit hər hansı döyüş qəhrəmanının keçdiyi çətinliyi, düşmənlə üzbəüz və ya atəş açan tank qarşısında keçirdiyi gərginlik hallarını təsvir etməklə gənc hərbcəni qətiyyətli, cəsərtli olmağa inandıra bilər. Bu zaman hərbcələrdə həm də bir çox yüksək mənəvi-döyüş keyfiyyətləri formalaşdırmaq mümkündür. Gənc hərbcə ilə aparılan tərbiyə işində açıq və səmimi söhbətin də böyük əhəmiyyəti vardır. «Hərbi həyat ağırdır və yəqin ki, elə bir hərbcə yoxdur ki, xoş sözə, səmimi məsləhətə, sağlam tənqiddə ehtiyacı olmasın. Üzbəüz söhbətdə həmsöhbəti narahat edən problemləri, necə xidmət etdiyini daha yaxşı öyrənmək, onun üçün anlaşılmaz olan məsələləri izah etmək, səhv hərəkətlərini, baş vermiş hadisələrin səbəblərini başa salmaq olar... Fəal döyüş təlimi şəraitində onların köməyə, məsləhətə, qayğıya daha çox ehtiyacı olur. Fərdi söhbət aparmaq, zabitdə tərbiyəçi qabiliyyətini, təbəçilikdə olanları böyük işlərə həvəsləndirmək, onları haqq yoluna çağırmaq bacarığını inkişaf etdirir» (2, s.51).

Əgər komandır (zabit) tabeçiliyində olanları inandırmaq üçün şablonla, onlara məlum olan məsələləri dəfələrlə vurğulayırsa, belə inandırma cəhdinin heç bir faydası olmayacaq. Belə zabitlər məntiqli fikirlərlə yox, yüksək emosionallıqlar hesabına əsgər şüuruna təsir etməyə cəhd göstərirlər. Onların göstərdiyi psixoloji təzyiq nəticə vermədikdə belə qənaətə gəlirlər ki, əsgəri inandırmaq mümkünsüzdür. Yadda saxlamaq lazımdır ki, səmərəli inandırmaya nail olmaq üçün zabit müəyyən xüsusiyyətlərə malik olmalıdır.

- komandır (zabit) elmi cəhətdən hazırlıqlı olmalıdır;
- hərbi psixikasına və hərbi kollektivin psixoloji xüsusiyyətlərinə bələd olmalıdır;
- zabitin şəxsi inamı, əqidəsi aydın görünməlidir;
- zabitin fikirləri yeniliklərlə zəngin və onların ifadəsi, izahı aydın olmalıdır;
- o, ədalətli, obyektiv olmalıdır;
- zabit əsgərlə yaxşı əlaqə yaratmağı, onda inam oyatmağı bacarmalıdır;
- hər nitqində yerli-yerində misallardan və faktlardan istifadə etməyə qadir olmalıdır;
- zabit sabaha inamı və səmimiliyi ilə seçilməlidir;
- dediklərini sübut etməyi və izah etməyi bacarmalıdır;
- yeri gələndə deyilən səhv fikirləri, yayılan şayiələri təkzib etməyi bacarmalıdır;
- kifayət qədər emosional və iradi davranışı ilə seçilməlidir;
- təlim-tərbiyə işini yüksək səviyyədə həyata keçirmək üçün pedaqoji-psixoloji bilik ehtiyatına malik olmalıdır;
- şəraitə real qiymət verməyi bacarmalıdır.

Bəzən müəyyən inam və əqidə ilə gələn hərbinin fikirlərini dəyişib onu düzgün yola çəkmək üçün zabit onunla böyük təsir qüvvəsinə malik inandırıcı və məntiqli axarı olan faktlarla danışmalıdır. Zabit öz səbrini, nəzakətini, diqqətini bu zaman nümayiş etdirməlidir. Yəni həmin gənc hərbinin fikirlərini səbrlə dinləməli, məntiqini və müəyyən anlarda inamsız, zəif fikirlərini tapmalıdır. Həmin qeyri-sabit və zəif nöqtlərə istinad etməklə zabit onun fikirlərini düz və istədiyi istiqamətə yönəltməyi bacarmalıdır. Sonda, yəni zabitlə söhbətdən sonra gənc hərbi öz səhvlərini anlamalıdır.

Zabit gənc hərbinin inandırarkən onun diqqətini cəlb etmək üçün müəyyən üsullardan istifadə etməlidir:

- səsinin ucalığını və təmbrini tez-tez dəyişməlidir; müəyyən hərəkət və jestlər etməlidir;
- müntəzəm olaraq ona müraciət etməlidir və suallar verməlidir; söhbət zamanı fasilələr yaratmaqla onun aktiv olaraq fikirlərini bildirməsinə nail olmalıdır;
- gənc hərbidə olan mənfi motivləri faydalı, müsbət motivlərə yönəltməlidir;
- gənc hərbi ona deyilənlərə qarşı diqqətsiz, laqeyd olduqda ona təsir etmək üçün onda emosional gərginlik və parlaq təəssüratlar yaratmaq vacibdir;
- əgər gənc hərbidə qorxu, intizamsızlıq kimi hallar varsa zabit onunla əmr formasında söhbət edib müəyyən şeylərə diqqətlə yanaşmağı tələb etməlidir;

- əgər tabeçilikdə olan gənc hərbi ehoist, özünü sevən olarsa, onu inandırmaq lazımdır ki, özünə qarşı yox, kollektivə qarşı diqqətli olmalıdır, dostları və yoldaşları haqda daha çox düşünsə xidməti daha uğurla davam edər (8, s. 9-25).

Zabit tabeçiliyində olanların inamını, əqidəsini yenidən istiqamətləndirmək üçün psixoloji baxımdan bəzi əlavə şəxsi keyfiyyətlərə də malik olmalıdır:

- müəyyən müsbət yönümlər və stimullar yaratmalıdır;
- səbrli və diqqətli olmalıdır;
- həqiqəti ardıcıl şəkildə sübut etməyi bacarmalıdır;
- psixoloji yardım və dəstək göstərməyi bacarmalıdır;
- ehoist addımlardan hərbcini çəkəndirməlidir;
- səmimi və diqqətli olmalıdır;
- tabeçiliyində olanlara müstəqillik və özünə tənqidi yanaşmağı öyrətməlidir;

- şəraiti emosional baxımdan tənzim etməlidir.

Zabit gənc hərbcini inandırmaq üçün müəyyən qaydalara riayət etməlidir.

- inandırma üçün istifadə olunan məntiq təsir göstərilən şəxsin intellektinə uyğun olmalıdır;

- sübutlarla inandırmaq lazımdır, yəni gənc hərbcinin özünə məlum olan faktlara istinad etməklə inandırmaq vacibdir;

- konkret faktlardan və misallardan əlavə verilən informasiyada ümumiləşmiş müddəalar (fikirlər, prinsiplər, qanunauyğunluqlar) olmalıdır;

- inandırma üçün istifadə edilən informasiya həqiqətə maksimal dərəcədə yaxın olmalıdır;

- söylənilən faktlar və müddəalar elə olmalıdır ki, təsir göstərilən hərbcidə emosional reaksiya əmələ gətirsin.

Məlumdur ki, dil vasitəsilə reallaşan istənilən təsir prosesində insanın əqidəsini, davranışını, hərəkətlərini, fikir və ideyalarını yeni istiqamətə yönəltmək mümkündür. Dil insanın əvəzsiz neməti, tükənməz mənəvi xəzinəsidir və onun vasitəsilə davranışı, fikirləri, həyata baxışları düzgün istiqamətləndirmək, bu silahdan həmişə gözəl əməllər, xeyrxah işlər üçün istifadə etmək mümkündür:

Köməyi dəyməyən şirindil insan,

Yaxşıdır acıdil əl tutandan.

Həyalı söz danış, öyrənib səndən,

Həyalı danışsın səni dinləyən.

Ağıllı bir işdir yumşaq danışmaq,

Kobudluq axmağa yaraşar ancaq (3, s. 522)!

Dilin köməyilə yumşaq tərzdə əsaslandırılan fikirlər, ideyalar zabitin hərəkət və davranışında təzahürünü tapdıqda o, daha güclü təsir qüvvəsinə malik olur və tabeçilikdə olanların tərbiyəsində geniş istifadə olunmalıdır.

Y.B.Podolyak haqlı olaraq qeyd edir ki, inandırma nəticəsində insanlarda yaranan yönümlər müəyyən şəraitdə onların davranışını müəyyən edir. İnandırmanın əsas xüsusiyyəti – onun dərinliyidir. Bu bilavasitə insanın tərbiyəsi, dünyagörüşü, həyat təcrübəsi, ətrafda baş verənləri təhlil etmə və s. bacarıqları ilə əlaqədar əmələ gəlir. Adətən dərin inam çox sabit olur (9, s.99-117) .

İnanıdırmanı aşağıdakı hallarda tətbiq etmək məqsədəuyğundur:

1. Təsir obyektı olan gənc hərbcı verilən informasiyanı qavramağa qadir olduqda. Məsələn, döyüşqabağı, düşmənin hərbi qüvvəsi döyüşə hazır olduqda zabitin öz döyüş qüvvəsilə inandırma işi aparması mənasızdır. Çünki onlar tamam başqa istiqamətdə düşünür, bilavasitə aktiv döyüşə hazırlaşırlar. Həmçinin əgər əsgərlər çox gərgin, oyanıq və ya əksinə ruh düşgünlüyü, yorğun haldadırlarsa inandırma ilə təsir lazımı qüvvəyə malik olmur. Bu zaman daha çox taktiki gedişi fikirləşmək, şəraitdən çıxış yollarını axtarıb tapmaq daha aktual olur.

2. Gənc hərbcı ona aid edilən fikirlə, məlumatla razılaşmağa psixoloji baxımdan qadirdirsə, bu zaman psixoloji təsir obyektı olan gənc hərbcı və inandırmaq üçün olan informasiyanın məzmunu düzgün seçilməlidir.

Həm də müəyyən obyektiv şərtlər və şərait olduqda verilən informasiya qəbul ediləcək. Məsələn, döyüşün məğlubiyyətə doğru getməsinə, bu zaman müşahidə olunan hərbi taktiki və strateji səhv addımları görən hərbcilərdə məğlubiyyəti qəbuletmə, ruh düşgünlüyü yaranır.

3. Hərbcı ona verilən informasiyaları müqayisə edərək dəlillər sistemini təhlil etməyi bacarırsa, inandırma təsiri o zaman effektivdir ki, təsir göstərilən obyekt ona deyilənləri dərk edib qiymətləndirməyə qadir olur.

4. Əgər zabitin məntiqi, onun istifadə etdiyi faktlar, dəlil və sübutlar gənc hərbcinin təfəkkür xüsusiyyətlərinə yaxındırsa, bu baxımdan təbliğat tipli informasiyanın qavranılmasına təsir edən sosial, milli-etnik, dini, mədəni, hərbi-texniki amillər nəzərə alınmalıdır.

5. İnanıdırmaq üçün vaxt varsa, adətən inandırmaq üçün bir dəfə cəhd göstərmək az effektivdir. Çünki insanın rəasional təfəkküründə dəyişikliklər vaxt tələb edir. Deyilən hər bir fikir əsaslandırılmalı, faktlarla sübut edilməli və təkrar olunmalıdır. Ancaq bu zaman onun inandırıcı təsiri müşahidə olunur.

İnanıdırıcı təsirin strukturu üç hissədən ibarətdir:

1. İnformasiya mənbəyinin təsiri.
2. İnformasiyanın məzmununun təsiri.
3. İnformasiya verilən şəraitin təsiri.

İnformasiya mənbəyinin təsir qüvvəsi insanın bu mənbəyə olan münasibətindən asılıdır. Məsələn, müharibə şəraitində mənbə rolunu dövlətin və ölkənin silahlı qüvvələri komandanlığı, informasiyanın məzmunu rolunu onu çatdıran nüfuzlu şəxsin nə dərəcədə dəqiqliklə, məntiqi şəkildə onu verməsi; informasiya verilən şərait rolunu isə psixoloji müharibə orqanı oynaya bilər.

İnandırma zabitin döyüş-təlim fəaliyyətində ən çox istifadə etdiyi, real praktik, səmərəli təsir üsullarından biridir.

Zabitin hərbi kollektivdə və ya onun ayrı-ayrı üzvlərində müəyyən davranış, halət, tələbat və vərdişlər yaratmaq məqsədilə istifadə edilən sözlü-obrazlı təsir üsullarından biri də təlqindir.

Adətən inandırma zamanı komandır (zabit) gənc hərbcinin məntiqinə, şüuruna, təfəkkürünə təsir göstərir. Təlqin zamanı isə gənc hərbcinin hissələrinə təsir prosesi verilən informasiyanın bütövlükdə qavranılıb əmr kimi icra edilməsini nəzərdə tutur. Təlqin inandırma ilə əlaqəli olsa da bu zaman verilən informasiya əsaslandırılmaya bilər, onun sübuta ehtiyacı olmur (6, s. 10-15).

Hər bir hərbcı təlqinə (suqgestiv təsirə) məruz qala bilər. Lakin insan psixikasının fərqi xarakter daşmasını nəzərə alsaq, hər bir şəxs müxtəlif səviyyədə təlqinə məruz qalır. Təlqin söz və baxışlarla, hərəkət və davranışla edilə bilər. Təlqin vasitəsilə insanlarda həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli emosional reaksiyalar yaratmaq mümkündür.

Şəxsən insana və onun təhlükəsizliyinə aid söz böyük təsir gücünə malikdir. Məsələn, təsadüfən küçədə bizə «ehtiyatlı ol!» sözü ilə müraciət etdikdə tez diqqətimizi cəmləyirik, gücümüzü səfərbər edib özünü-mühafizəyə hazır oluruq. Bizim təxəyyülümüzün narahatlığı və söz beynində dərin oyanıqlıq ocağı yaradır və digər beyin nahiyələri tormozlanır. Nəticədə bu söz şüurda yeganə aktiv fikir yaradır. Rus fizioloqu İ.P.Pavlovun fikrincə, təlqin effektini yaratmaq üçün beynin müəyyən nahiyələrində güclü qıcıqlama prosesilə yanaşı digər hüceyrələr sisteminə tormozlanma olmalıdır. Söz belə güclü qıcıq olduğundan şərti refleks yaradır.

Təlqin şüuraltı tələbatları, emosiyaları, yanlış xarakterli təəssüratları, sübhələri və s. aktivləşdirir.

Təlqin vasitəsilə yorğunluğu aradan qaldırmaq, diqqəti mərkəzləşdirmək, insanın iş qabiliyyətini yüksəltmək, stres halından çıxarmaq və ümumilikdə insanın emosional durumunu yaxşılaşdırmaq olar.

Çətin tapşırıqların icrası zamanı şəxsi heyətin psixoloji hazırlığında təlqindən geniş istifadə edilir. Məsələn, təlqin vasitəsilə yüksək yaddaşaxlamaya nail olmaq mümkündür. Əgər zabıt söylədiyi nitqini qeyri-adi tərzdə və xüsusi şəraitdə verirsə və nüfuza malikdirsə, onda gənc hərbcinin yaddaş saxlamasını 5-10 dəfə artırabilir. Zabitin nüfuzu gənc hərbcinin inamsızlığını, fiziki və psixi gərginliyini yox edir, onun səsi, intonasiyası, jestləri və mimikası onu sakitləşdirir, həmçinin hər hansı maraqlı bir məlumatın qavranılmasına yönəldir. Məsləhətdir ki, təlqin zamanı zabıt informasiyanı müxtəlif sürətlə, intonasiya ilə və fasilələri azalda-azalda versin.

Zabıt təbəçiliyində olanların təlqinə məruzqalma səviyyəsini bilməlidir. Adətən zəif sinir sistemi olan və parlaq təxəyyülə malik hərbcilər asanlıqla təlqinə məruz qalırlar. Təxəyyülü, diqqəti kifayət qədər inkişaf etməyən, zəif emosional reaksiyalar verən hərbcilər təlqinə məruz qalmalarına görə orta səviyyəli kimi qiymətləndirilir. Güclü sinir sistemi tipli, tənqidi təfəkkür tərzini, diqqətini bir fikrə cəmləyə bilməyən və müəyyən emosional gərginliyi olan hərbcilər təlqinə çətinliklə məruz qalırlar.

Əslində təlqin vasitəsilə zabıt fəaliyyətə müsbət tərəfdən yönəlir, dərin hisslər yaradır və davranışın sabit vərdişlərini yaradır.

Təlqin inandırma və izahla birgə həyata keçirilir. Onun məqsədi hissləri və motivləri aktivləşdirmək, düzgün davranış ustanovkalarını formalaşdırmaqdır. Sözlə təlqin əmrlə, (imperativ) motivləşmiş (rasional) və neqativ ola bilər.

Əmrlə (imperativ) təlqin zabitin əmr, tələb formasında olan emosional-iradi təsirilə birgə olur. Zabıt hər hansı bir hərəkətin motivini izah edir, onun vaxtılı-vaxtında icrasının vacibliyini əsaslandırır, sonra isə müəyyən tərzdə hərəkət etməyi əmr edir. Hər bir söylənən motiv dəqiq və birmənalı olmalıdır.

Adətən zabit gözlənilmədən əmr verdikdə əmrə təlqin səmərəli olur. Çünki bu zaman təbəçilikdə olanlar əmri dərk etməyə vaxt tapmır və əmrə təbəçilikdə olmağa əsasən avtomatik olaraq onu icra edirlər.

Motivləşmiş (rasional) təlqin məsuliyyətli tapşırığın icrasından əmrədən öncə tətbiq edilən üsullardan biridir. Bu təlqin zamanı zabit öz nüfuzuna və digər aktiv əsgərlərə istinad edir. Əmrə təbəçilikdə, icraçılıq kimi keyfiyyətləri formalaşdırarkən zabit bu keyfiyyətlərin liderlərdə və digər aktiv, təcrübəli əsgərlərdə olmasını qeyd edir. Təcrübəsiz əsgərlərin də özlərində əmri dəqiq icra etmək keyfiyyətini tərbiyə etməsinin vacibliyini göstərir. Adətən təcrübəsiz, cavan əsgər ən nüfuzlu, cəsarətli əsgərə oxşamağa çalışır. Zabit isə təbəçiliyində olanların fərdi keyfiyyətlərini bilərək, zəiflərlə güclülərin, cəsarətlilərlə ehtiyatlı davrananların, passivlərlə aktivlərin, qətiyyətlilərlə qətiyyətsizlərin yaxınlaşmasına, hətta dostlaşmasına imkan yaratmalıdır. Aktiv, güclü, qətiyyətli əsgərlə dostluq digər əsgərdə güclü iradə formalaşdırır.

Hərbçilərin psixoloji hazırlığında bəzən neqativ təlqindən də istifadə edilir. Neqativ təlqinin mexanizmini bilməmək tərbiyədə mənfi nəticələrə səbəb olur. Məsələn, əsgərlər arasında hər hansı arzuolunmaz ənənə əmələ gəldikdə zabit onu tənqid edərək buna qadağa qoyur. Bu, əsgərlərdə əks təsir əmələ gətirərək onları daha da dostlaşdırır, əlbir edir və gizli surətdə qadağaya məhəl qoymadan bu ənənəni davam etdirirlər. Nüfuzsuz şəxsin fikri, faktları qeyri-dəqiq ümumiləşdirmə, təsadüfi səhvləri şişirtmə və s. hallar neqativ təlqinə səbəb olur.

Təlqindən istifadə edən zabit onların hansının nə zaman səmərəli olduğunu aydın surətdə dərk etməlidir. Bunun üçün o, təbəçiliyində olanların fərdi xüsusiyyətlərini yaxşı bilməlidir. Əgər hərbiçi öz xidməti işində passiv və səliqəsizdirsə onda ona qarşı yüksək nəzarət altında əmrə təlqin tətbiq etmək lazımdır.

Özünə inamsız və tənqiddə həssas olan hərbiçiyə qarşı motivləşdirici təlqin tətbiq edilməlidir. Ona daha çox və tez-tez öz vəzifələri barədə izahatlar vermək, xüsusi plana əsasən stres şəraitində onun hərəkətlərini məşq etdirmək, onu daha müvazinətli bir hərbiçiyə təhkim etmək lazımdır (11).

Hər bir zabit təbəçiliyində olan əsgərin çatışmayan şəxsi keyfiyyətlərini bilməlidir və öz təlqin gücünü onda müsbət keyfiyyətlərin tərbiyəsinə yönəltməlidir.

«Əmrə (imperativ) təlqin emosional baxımdan zəngin, qəti tərzdə, kəskin, qısa cümlələrin bir neçə dəfə təkrarı ilə həyata keçirilir. Nitq mimika, jestlər və intonasiya ilə müşayiət olunur.» (7, s.60). Adətən bu təlqinin konkret situasiyalarda özünə inamı itirmiş hərbiçilərə tətbiq edilməsi məqsədəuyğundur. Məsələn, təlim zamanı hücumla keçməni icra edəcək hərbiçidə inamsızlıq yaranarsa, zabit imperativ tərzdə ona deməlidir. «Otur, diqqətlə mənə bax. Mən görürəm ki, sən tamamilə bərpa olunmuş və hazır vəziyyətdəsən. Sakit, səfərbər olunmuş halda hücumla keç, səndə mütləq alınacaq!»

Döyüş və ya təlimə hazırlığı, sağlamlığı, yoldaşları ilə münasibətlərində olan bəzi problemlərlə əlaqədar hərbiçinin müəyyən həyəcanları ola bilər. Bəzilərində öz əhvalı, təlimin nəticələri və s. məsələlərlə bağlı səhv fikirlər formalaşa bilər. Bu zaman zabit həmin şəxslərin işləri ilə maraqlandığını, ona inanaraq məsləhət etmələrinin zəruri olduğunu söy-

ləməlidir və onları narahat edən məsələlərin izahını verməlidir. O, hərbiçinin səhv və ya məntiqiz olan izahlarına da qulaq asmalıdır.

Ancaq bundan sonra ona məntiqi və əsaslandırılmış şəkildə problemi izah etməlidir.

Zabit işinin müsbət nəticəsi o zaman olur ki, o söylədiyi, əsaslandırıldığı fikirləri hərbiçiyə təlqin etmiş olsun, onun fikir və hərəkətlərini lazımı istiqamətə yönəlmiş olsun. Bu uğurlu motivləşmiş (səmərəli) təlqinin nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Təlqin vasitəsilə yorğunluğu, gözləmə halının mənfi təsirlərini aradan qaldırmaq və qəza vəziyyətində stressi azaltmaq mümkündür. Hər bir hal və situasiya üçün müəyyən bir təlqin növündən istifadə etmək lazımdır. Məsələn, həyəcan halını aradan qaldırmaq üçün zabit qəti formada deməlidir: «Hamı sakitdir! Hamı öz yerində qalsın. Bu plan üzrə hərəkət edəcəyik.»

Hərbiçilərin gücünün tez bərpasını, istirahətini və yuxusunu təmin etmək üçün belə təlqin çox səmərəlidir:

«Siz artıq istirahət və yuxu üçün vacib olan ruhi və fiziki sakitlik halındasınız. Bədəninizdə xoş bir ılıqlıq var, yuxunuz gəlir, əlləriniz və ayaqlarınız ağırlaşır, sanki göz qapaqlarınız qurğuşundandır, onlar örtülür və siz yatırırsınız. Sizi heç nə narahat etmir. Siz dərin yuxuya gedirsiniz.» Sinir sistemini sakitləşdirmək üçün bəzən bunu sakit musiqi sədaları altında aparmaq da çox səmərəlidir.

Sözlə psixoloji təsirin metodlarından biri kimi təlqindən təbliğat və əkstəbliğat işində də istifadə etmək olar. Bu zaman insanların şüuraltı səviyyəsinə müəyyən mənalı cümlələrlə, plakatlar yapışdırmaqla, faktları açmaqla və əkstəbliğatda isə onları dəyişdirməklə, açıq yalanla, qorxutmaqla düşməyə müəyyən şeyləri təlqin etmək olar.

Batarşev A.V. qeyd edir ki, ünsiyyət zamanı partnyora psixoloji təsir etmək imkanlarını bilmək üçün şəxsiyyətin təşkilatçılıq, kommunikativ və s. qabiliyyətləri araşdırılmalıdır. O, həmçinin psixoloji təsir, qarşılıqlı təsir metodlarını və ünsiyyət zamanı psixoloji müdafiə mexanizmlərini təklif edir (5, s. 46-84).

Hərbi kollektivlərdə hərbiçilərin qarşılıqlı münasibətlərində psixoloji uyuşma olmadıqda və ya münaqişəli hallarda da təlqin metodundan istifadə etmək yaxşı nəticələr verir. Münaqişə yerində abı-havanı dəyişmək məqsədilə yumordan istifadə, söhbəti başqa daha maraqlı və aktual bir mövzu istiqamətinə yönəltmək vacib üsullardandır. İstənilən mübahisəli məsələni gülməli həddə çatdırmaq mümkündür və beləliklə də gərginliyi yatırımağa nail olmaq olar.

Təlqin hər bir şəxsin gümrahlıq və şüurlu halda məruz qaldığı təsirdir. Lakin təlqinin daha güclü variantı olan hipnoz isə adətən insanın demək olar ki, şüursuz hala gətirilərək, sanki yuxuda məruz qaldığı təsirdir. Müəyyən psixi pozuntuları, o cümlədən, qorxuları, fobiyaları, sarışan halları, alkoqolizm və narkomanıyanı, nitq qüsurlarını və s. halları müalicə etmək üçün bu üsuldən istifadə edilir. Bu üsulla ancaq həkimlər və ya professional psixoloq-psixoterapevtlər məşğul ola bilər.

İstənilən halda təlqin və hipnoz inandırılmaya nisbətən daha güclü təsir vasitəsi hesab edilir. Ona görə də hərbiçilərin psixoloji hazırlığında onu güclü təsiredici üsullar hesab edirlər. Hər bir zabit öz təbəçiliyində olanların psixi sağlamlığını qorumaq, onu böyük gərginliklərə, streslərə

davamlı etmək üçün daima psixoloji məşqlər, müxtəlif növ hazırlıqlar aparmalıdır.

QEYDLƏR

1. Qasımov C.Ə., Şəfiyeva E.İ., Əhmədov N.S. Hərbi psixologiya, B.: Vətən, 2004, 286 s.
2. Məmmədov H. A. Açıq söhbət // «Hərbi bilik» jurnalı, Bakı: 2000, №6, s. 51- 55.
3. Nizami Gəncəvi İsgəndərnamə. Şərəfnamə. Bakı: Lider, 2004, 432 s., s. 522
4. Şəfiyeva E.İ. Zabit hazırlığında sosial-psixoloji metodların tətbiqi, B.: Elm, 2006, 164 s.
5. Батаршев А.В. Диагностика способности к общению. СПб.: Питер, 1-е изд., 2005, 176 с.
6. Корейников М.И. Современный бой и проблемы психологии. М.: Воениздат, 1972, 235 с.
7. Куликов В.Н. Психология внушения. Ив.ГУ, 1978, 79 с.
8. Перевалов В.Ф. Офицерский психологический практикум. М.: Знание, 1991, 62 с.
9. Подоляк Я.Б. Практические вопросы военной психологии. М.: Воениздат, 1987, 147 с.
10. Сидоров П.И., Литвинцев С.В., Лукманов М.Ф. Психическое здоровье ветеранов Афганской войны. Издательский центр Архангельской государственной медицинской академии, 1999, 384 с.
11. Escobar J.I. Posttraumatic stress disorder and the perennial stress-diathesis controversy // J.Nerv. Ment.Dis.- 1987- Vol.175, №5, pp. 265-266
12. Gersons B.P., Carlier I.V. Posttraumatic stress disorder: history of a recent concept // Brit. J. Psychiat. – 1992, №161, pp.742-748

О ЗНАЧЕНИИ ВЕРЫ И ВНУШЕНИЯ В ВОЕННОМ ОБУЧЕНИИ

Э.И.ШАФИЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается роль и значение методов веры и внушения в процессе учебно-боевой деятельности офицеров. Рассматривается положительный эффект применения этих методов в ходе учебно-воспитательной деятельности офицеров. Детально описываются этапы каждого метода, образцы внушения определенного состояния, настроения, мысли, убеждений. Подчеркивается необходимость применения этих психологических методов воздействия для восстановления и сохранения психического здоровья военнослужащих.

ABOUT THE VALUE OF BELIEF AND SUGGESTION IN MILITARY EDUCATION

E.I.SHAFIYEVA

SUMMARY

The article reveals a role and value of methods of belief and suggestion during fighting-exercise activity of officers. The positive effect of application of these methods during teaching and educational activity of officers is considered. Stages of each method, samples of suggestion of the certain condition, mood,idea,belief are described in details. Necessity of application of these psychological methods of influence for restoration and preservations of mental health of military men is emphasized.